

УДК 378.147:81'243
DOI: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-2

О.В. ГЕЙНА,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки
Одеського національного економічного університету*

Н.А. КОВАЛЬСЬКА,
*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки
Одеського національного економічного університету*

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АКсіОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Статтю присвячено аналізу гуманістичного потенціалу аксіологічного підходу в процесі навчання іноземної мови з метою забезпечення умов для розвитку і зростання особистості як носія загальнолюдських цінностей. Встановлено, що однією з ознак конкурентоспроможності особистості, її адаптації до сучасного соціокультурного і професійного середовища є факт наявності високої соціальної стійкості. Обґрунтовано, що метою професійної освіти має стати виховання соціально стійких фахівців, які здатні швидко перебудовуватися залежно від зміни вимог сучасного життя, вміють постійно вдосконалюватися, шукати шляхи реалізації професійних знань, умінь, навичок, але при цьому відстоювати свої погляди і зберігати особистісні позиції. Одним з базових методологічних підходів до процесу формування соціальної стійкості особистості є аксіологічний підхід. Визначено психологічні настанови та комунікативно-мовні стратегії взаємодії суб'єктів діяльності за умов аксіологічного підходу до навчання. Проаналізовано мовленнєву подію як носія гуманістичного потенціалу, що розкривається на заняттях з іноземної мови. Наведено опис навчального заняття як моменту життя, де ідея гуманізації набуває реального втілення через діалогічне буття людини, у якої є наміри і яка виконує дії, характерні для партнерства. Доведено, що забезпечення умов для розвитку і зростання особистості під час заняття вимагає від викладача не тільки професійних знань, пов'язаних з викладанням тієї чи іншої дисципліни, а й психологічної грамотності та особистісної зрілості. Саме ці чинники здатні запобігти маніпуляції іншою людиною, тобто прямому нав'язуванню їй якоїсь позиції, що є несумісною з концепцією гуманізації як психологічного феномена. Запропоновано технологію психокорекції як умову для розвитку та зростання особистості. Виділено перспективні напрями дослідницьких пошуків, які полягають у висвітленні нових аспектів парадигми навчання й інструментів, що відтворюють суть гуманістичної концепції освіти.

Ключові слова: гуманістична концепція освіти, аксіологічний підхід як інструмент розвитку особистості, соціальна стійкість особистості, навчання іноземної мови, професійна освіта іноземних громадян, мовна подія як носій гуманістичного потенціалу, комунікативно-мовні стратегії взаємодії суб'єктів діяльності, технологія психокорекції.

Постановка проблеми. Усвідомлення викликів сучасної реальності, коли зміст і характер спрямованості людської особистості визначають ефективність вирішення проблем соціального й економічного характеру та безпечність існування людства, прискорило розвиток процесу гуманізації та гуманітаризації вищої освіти. За часів уже незалежної України в період із середини 90-х – початку

XXI ст. вища гуманітарна освіта зазнавала постійних змін. Наразі вимоги вищої школи до сучасної гуманітарної підготовки суттєво відрізняються від попередніх [3, с. 48].

Сьогодні суспільство не обмежується декларацією цінностей, а займається активним пошуком шляхів укорінення їх у свідомості людей. Саме свідомістю забезпечується ієрархічно впорядкована синтетична цілісність людини як живої відкритої системи, взаємодія її внутрішніх підсистем та зв'язок із зовнішнім світом.

Однією з ознак конкурентоспроможності особистості, її адаптації до сучасного соціокультурного і професійного середовища є факт наявності високої соціальної стійкості. Тому метою професійної освіти має стати виховання соціально стійких фахівців, здатних швидко перебудовуватися залежно від зміни вимог сучасного життя, постійно вдосконалюватися, шукати шляхи реалізації професійних знань, умінь та навичок, відстоюючи при цьому свої погляди і зберігаючи особистісні позиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна стійкість – «інтегративне утворення, яке поєднує в собі сукупність якостей, що проявляються як психологічне вираження станів особистості, обумовлює її спрямованість, активність, відповідальність, забезпечує творчу реалізацію» [7, с. 3]. Це, з одного боку, певна позиція особистості, що виявляється у ставленні до інших людей, колективу, продуктів діяльності та спілкування, навколишнього середовища, до себе. З іншого боку, соціальна стійкість постає як гнучкість у засвоєнні нових відносин, принципів, здатність до нормотворчості, зміни й удосконалення [7, с. 5].

М.Й. Рожков зазначає, що розвиток соціально стійкої, гуманної, цілісної особистості в єдності її внутрішнього і соціального потенціалу є провідною цінністю під час організації педагогічного процесу [6, с. 13–14].

Сутність аксіологічного підходу (В.А. Кан-Калик, М.Д. Нікандров, В.О. Сластьонін, Є.М. Шиянов, І.Б. Котова та ін.) полягає в спрямованості педагогічної діяльності на гуманістичний розвиток особистості як мета, суб'єкт, результат і головний критерій її ефективності [4; 5; 8; 9].

О.М. Єфімова аксіологічний підхід розглядає як один з провідних підходів у контексті гуманістичної педагогіки і психології, оскільки він визнає кожного учасника освітнього процесу активним ціннісно мотивованим суб'єктом діяльності. Базою особистісної характеристики є опанування культурних норм і цінностей, збереження своєї позиції та інтересів, можливість розвиватися та адаптуватися до умов, що змінюються [2, с. 56].

Аксіологічний підхід до процесу формування соціальної стійкості особистості, на думку М.Й. Рожкова, проявляється в необхідності формування системи гуманістичних соціально-моральних ціннісних орієнтацій особистості, без якої неможливий розвиток суспільства, а також соціальний та професійний розвиток особистості. У випускника має сформуватися закінчена стійка система ціннісних орієнтацій, що в подальшому іманентно визначатиме його життєвий і професійний шлях [6, с. 13–14].

А.А. Валеев та І.Г. Кондратьєва вбачають роль аксіологічного підходу у формуванні ціннісних стандартів серед молодого покоління у процесі навчальної діяльності, що, у свою чергу, сприяє збільшенню їх аксіологічного потенціалу. І основою цього накопичення є переважно культурні цінності. Дослідження феноменології міжкультурної компетентності дозволило науковцям сформулювати своє бачення цього поняття. Під міжкультурною компетентністю вони розуміють інтегровану освітню систему формування гуманістичного світогляду; високий рівень культури особистості; знання, навички та шляхи здійснення діяльності у сучасному полікультурному просторі, а також «здатність проявляти толерантність, доброзичливість та інші позитивні почуття й емоції та здатність діяти на основі цінностей самовизначення відповідно до соціальних потреб і очікувань» [10, с. 361–362].

Виклад основного матеріалу дослідження. Аксіологічний (або ціннісний) підхід у педагогіці висвітлює нові аспекти парадигми навчання та є інструментом, що відображає суть гуманістичної концепції освіти, а саме розвиток та зростання особистості як носія загальнолюдських цінностей.

Коли йдеться про навчання іноземних громадян, особливого значення набувають передумови взаєморозуміння людей, що належать до різних культур, націй, релігійно-світоглядних орієнтацій.

Мета статті – дослідити гуманістичний потенціал аксіологічного підходу в навчанні іноземної мови, що забезпечить умови для розвитку та зростання особистості як носія загальнолюдських цінностей.

Відповідно до зазначеної мети поставлено такі завдання:

- визначити психологічні настанови та комунікативно-мовні стратегії взаємодії суб'єктів діяльності за умов аксіологічного підходу до навчання;
- проаналізувати мовленнєву подію як носія гуманістичного потенціалу;
- запропонувати технологію психокорекції як умову для розвитку та зростання особистості.

Слід наголосити, що забезпечення умов для розвитку та зростання особистості під час заняття потребує від викладача не тільки професійних знань, пов'язаних із викладанням певної дисципліни, а й психологічної грамотності та особистісної зрілості. Саме ці чинники здатні запобігти маніпуляції іншою людиною, тобто прямому нав'язуванню їй якоїсь позиції, що є несумісною з концепцією гуманізації.

Ми розглядаємо навчальне заняття як момент життя, де ідея гуманізації набуває реального втілення через діалогічне буття людини, яка має наміри і виконує дії, характерні для партнерства як психологічного феномену (табл. 1).

Таблиця 1

Складові психологічної взаємодії суб'єктів діяльності

Наміри	Дії
1. Створити позитивний настрій, атмосферу доброзичливості та довіри, що сприяє діалогу	1. Продемонструвати реальними вчинками своє бажання бути партнером. Увійти в контакт з іншою людиною за умови довіри до неї; отримати досвід щирості та відвертості
2. Розвинути навички взаєморозуміння, здатність побачити світ очима іншої людини	2. Уважно слухати співрозмовника, а не перебивати його, підтверджувати почуте шляхом повторення думки партнера своїми словами
3. Розвинути якість терпимості до іншого та усвідомлення відмінності сприймання різними людьми одного й того ж предмета	3. Давати «зворотний зв'язок» без роздратованості; використовувати «Я-висловлювання» на відміну від «Ти-висловлювання». Аргументувати свою точку зору в прагненні бути почутим
4. Розвинути навички толерантності, навчитися поважати права і свободу особистості	4. У спілкуванні не порушувати особистісного «Я», відокремлювати людину від проблеми, говорити про предмет спілкування, а не «переходити на особистість». Не дозволяти власних інтерпретацій та порад, які б завдали психологічної шкоди співрозмовнику
5. Розвинути комунікативну культуру особистості з метою удосконалення якості взаємодії з людьми	5. Сформувати систему індивідуальних якостей, в якій основним є: творче мислення, культура мовленнєвої дії; культура налаштування себе на спілкування; культура використання жестів, міміки та рухів; культура сприйняття комунікативних дій комуніканта; культура емоцій

Подані нами психологічні настанови та комунікативно-мовленнєві стратегії взаємодії суб'єктів діяльності мають бути складовими компонентами аксіологічного підходу до освіти в цілому незалежно від дисципліни, що викладається.

Далі проаналізуємо мовленнєву подію як носія гуманістичного потенціалу, що розкривається на заняттях з іноземної мови.

Н.Р. Барабанова у монографії «Соціокомунікативний аспект професійної діяльності фахівця: аналіз, стратегії розвитку» докладно описує мовленнєву подію як відносно цілісний прояв соціально-мовленнєвого спілкування. Автор зауважує, що компоненти мовленнєвої події містять:

- мовленнєві дії, оформлені у вигляді висловлювань (текстів) у сукупності з невербальними компонентами – жестами, мімікою, рухами, поглядами;
- мовленнєву ситуацію як контекст висловлювання (умови, оточення, обстановка, в якій відбувається спілкування, взаємодія, комунікація);

– мовленнєву дію (мовленнєвий акт), яка реалізується у вигляді висловлювання (речення) і виступає елементарною ланкою в побудові мовленнєвої події [1, с. 143].

На нашу думку, розкрити гуманістичний потенціал мовленнєвої події на занятті іноземної мови можливо за умови включення її в контекст взаємодії через мету, мотив і тему, відображену у висловлюванні або тексті. Наприклад, можна використати такий текст бесіди:

Бесіда про розвиток навичок спілкування

– Я не зовсім зрозумів вираз: «Якщо людина вміє говорити, то це ще не означає, що вона вміє спілкуватися». Ви не могли б пояснити мені сенс цього вислову?

– Імовірно, мова йде про те, що люди не завжди говорять так, щоб бути зрозумілими. А найважливіша мета спілкування – взаєморозуміння.

– Що, на Вашу думку, потрібно робити, щоб у розмові зі співрозмовником досягти поставленої мети?

– Я думаю, що треба розвивати навички спілкування.

– Що Ви маєте на увазі, коли говорите про навички спілкування?

– Ми повинні висловлювати наші думки і демонструвати наші почуття тим, з ким спілкуємось, але при цьому ми маємо дозволяти нашим співрозмовникам також висловлювати свої ідеї, думки і почуття. Для ефективного спілкування замало просто висловити свою думку, треба говорити один з одним і взаємодіяти.

– Якщо я Вас правильно зрозумів, мова йде про вміння вести діалог.

– Абсолютно точно. Ось чому вважається, що вміння спілкуватися не обмежується умінням говорити. Для ефективного спілкування шкідливі дві речі: мовчати, коли слід говорити, і говорити, коли слід мовчати.

– Так, я зрозумів. Важливо, щоб відбувся діалог, результатом якого стане взаєморозуміння.

– Потрібно зауважити, що навички спілкування набувають особливого значення, коли Вам необхідно досягти мети, яка перебуває поза впливом.

– Вибачте моє незрозуміння. Яюсь дуже складно. Чи не могли б Ви навести приклад.

– Так, будь ласка. Наприклад, Ваша мета – продати товар. Ви вступаєте в переговори, щоб домовитися про ціну, яка влаштує Вас і Вашого партнера по бізнесу.

– Зрозуміло, тільки залишається відкритим питання, як досягти успіху в подібних переговорах, якщо, наприклад, я хочу продати товар якомога дорожче, а мій партнер хоче його купити якомога дешевше?

– Правду кажучи, завдання досягнення взаємовигідної угоди в будь-якій справі може служити хорошою мотивацією для розвитку навичок спілкування.

– Які навички спілкування, на ваш погляд, є найбільш важливими для збалансованого результату переговорів?

– Як ми вже відзначали, важливо, щоб відбувся діалог. По суті, вміння слухати означає вміння спілкуватися, тому фахівці у сфері комунікації розробили прийоми розуміючого слухання.

– Які це прийоми?

– Думаю, що деякими з них Ви вже володієте, інакше ви не змогли б бути таким хорошим співрозмовником, яким проявили себе в цій бесіді.

– Дякую за комплімент. Але все ж таки, якщо Вам не складно, наведіть, будь ласка, прийоми, які забезпечують ефективне спілкування.

– Такі прийоми називають «Прийомами розуміючого слухання». До них належать:

1. Нерефлексивне слухання (пасивний тип) – це слухання без аналізу (рефлексії), що дає можливість співрозмовнику висловитися. Воно полягає в умінні уважно мовчати.

2. Рефлексивне слухання (активний тип):

2.1. З'ясування – це звернення до мовця за деякими уточненнями. Суть цього прийому полягає в тому, що слухач при виникненні незрозуміння, неясності фрази, двозначності якогось слова ставить «уточнююче» запитання. Для з'ясування можна використовувати такі вирази: «Чи не повторите Ви ще раз?», «Що Ви маєте на увазі?», «Чи не поясните Ви це?», «Вибачте, я не зовсім зрозумів Вас...» і т.д.

2.2. Перефразування. Це повторення думок співрозмовника своїми словами. Перефразувати – це сказати ту ж думку, але трохи інакше. Цей прийом допомагає переконатися

в тому, наскільки точно ми «розшифрували» слова співрозмовника, і рухатися далі з упевненістю, що до цього часу все розуміли правильно. Перефразування можна почати такими фразами: «Якщо я Вас правильно зрозумів, то...», «Ви можете виправити мене, якщо я помилюся, але...», («Виправте мене, якщо помиляюсь, але...»), «Іншими словами, Ви вважаєте...» тощо.

2.3. Резюмування – це підбиття підсумків. Головною метою цього прийому є те, що ми узагальнюємо почуте своїми словами. Заключна фраза – це повідомлення співрозмовника в «згорнутому» вигляді, головна ідея. Для резюмування можуть виявитися корисними такі вступні фрази: «Таким чином, головне...», «Отже, Ви пропонуєте...», «Ваша основна ідея, як я зрозумів, у тому, що...», «Якщо тепер підсумувати сказане Вами...» тощо.

2.4. Відображення почуттів – це прагнення показати співрозмовнику, що ми розуміємо його. При цьому необхідно уникати категоричних формулювань, а відображати передбачувані почуття співрозмовника, використовуючи у своєму мовленні певні вступні фрази, зокрема: «Мені здається, що Ви відчуваєте себе...», «У мене таке відчуття, що ви чимось...», «Чи не відчуваєте Ви себе якимось...» тощо.

– Широ дякую за такий детальний опис прийомів розуміючого слухання. Думаю, що ця інформація буде корисна для всіх, хто хоче ефективно спілкуватися. Однак, щоб навчитися цьому, окрім інформації, потрібна ще й практика. Ви згодні?

– Безумовно, так. Адже спілкування – це процес взаємодії між людьми, який мотивував їх, щоб вступити в діалог зі співрозмовником.

– Дякую Вам за цікаву бесіду. Думаю, що набувати досвіду розвитку навичок спілкування – це дуже захоплююча справа, якою треба займатися усвідомлено і постійно.

– Згодна з вами. Сподіваюся, що активна участь у бесідах на різні теми сприятиме отриманню подібного досвіду.

– Упевнений, що так і буде, тому що я дуже хочу навчитися ефективно спілкуватися.

Отже, використання бесід такого формату на заняттях з іноземної мови допомагає розкрити гуманістичний потенціал мовленнєвої події за умови включення її в контекст взаємодії суб'єктів діяльності, що забезпечує умови для розвитку та зростання особистості як носія загальнолюдських цінностей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що аксіологічний підхід спрямований на розвиток у студентів певних якостей, орієнтованих на формування цінностей міжкультурної взаємодії. Таким чином, у сучасну епоху глобалізації, коли активно розширюються й поглиблюються контакти між народами різних країн і континентів, навчання вмінню спілкуватися є однією з відповідей на виклики сучасності, що передбачає:

– навчання прийомам ведення діалогу, навичкам мотивованого і цілеспрямованого оперування елементами смислової інформації;

– формування уважного ставлення до партнера по спілкуванню;

– вироблення установок і навичок адекватної інтерпретації комунікативних задумів, які в рівній мірі прагнуть донести до нас наші співрозмовники, зокрема відокремлені від нас часом і простором.

На сьогодні важливим і не до кінця вирішеним залишається питання відбору форм і методів навчання, які забезпечували б сформованість стійкої системи ціннісних орієнтацій, що в подальшому буде визначати життєвий і професійний шлях випускника ЗВО.

Список використаної літератури

1. Барабанова Н.Р. Соціокомунікативний аспект професійної компетентності фахівця: аналіз, стратегії розвитку: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 316 с.

2. Ефимова Е.М. Методы формирования социальной устойчивости личности в условиях высшего профессионального образования. *Вестник МГОУ. Серия : Педагогика*. 2012. № 3. С. 55–62.

3. Зюзіна Т.О. Сучасне мистецтво як об'єкт етико-психологічного аналізу в навчально-виховному просторі університету. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*. 2014. № 2. С. 48–52.

4. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: книга для учителя. Москва: Просвещение, 1987. 190 с.
5. Никандров Н.Д. Ценности как основа целей воспитания. *Педагогика*. 1998. № 3. С. 3–10.
6. Рожков М.И. Стратегия и модели воспитания. *Теоретико-методические проблемы современного воспитания*: сб. науч. трудов. Волгоград: Перемена, 2004. С. 130–138.
7. Сироткин Л.Ю. Формирование личности: проблема устойчивости: монография. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1992. 176 с.
8. Слостенин В.А. Аксиологические основания образования. *Ценностные приоритеты общего и профессионального образования*: Материалы Международной научно-практической конференции. 2000. Ч. 1. С. 26–31.
9. Шиянов Е.Н., Котова И.Б. Развитие личности в обучении: учебное пособие для студентов педагогических вузов. Москва: Академия, 1999. 288 с.
10. Valeev A.A., Kondrat'eva I.G. Axiological Approach to the Development of Students' Intercultural Competences by Foreign Language Means. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2015. Vol. 191. P. 361–365. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.377> (WOS).